

Олена Бугайчук

(Волинський національний університет імені Лесі Українки)

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ДИСКУРС» І «ТЕКСТ» У СУЧАСНІЙ ЛІНГВОФІЛОСОФСЬКІЙ ПАРАДИГМІ

Сучасна лінгвістика та філософія вимагають чіткого розмежування та розуміння взаємодії дискурсу і тексту як соціокультурних феноменів. Дискурс тут виступає не лише як акт комунікації, а як епістема — система знань, що структурує суспільну ідеологію та владні відносини. Текст є матеріалізацією цього дискурсу, чия форма і наповнення зумовлені ширшими дискурсивними практиками.

Дослідження методів дискурс-аналізу є критичним для розкриття взаємозв'язків між текстами, соціальними змінами та процесами пізнання. Отже, аналіз того, як динаміка дискурсу трансформує структуру тексту, а текст, своєю чергою, впливає на дискурс, є необхідним для осягнення складної лінгвосоціальної реальності [1, с. 77].

Сучасна гуманітаристика характеризується глибоким інтересом до понять «дискурс» і «текст». Поява дискурс-аналізу, соціолінгвістики та культурних студій радикально змінила методологію їх вивчення.

Фундаментальний внесок у розуміння дискурсу як соціальної конструкції зробили М. Фуко, П. Бурдьє та Т. Адорно [6]. Вони довели, що дискурс — це не просто мовне явище, а система, що формує знання та ідеології. Зокрема, Фуко акцентував на нерозривному зв'язку дискурсу та влади, де мова виступає інструментом соціального контролю. Натомість текст розглядається як конкретне, фіксоване втілення дискурсу в певному контексті.

Розвиток методів дискурс-аналізу (Ю. Хабермас, В. Беніамін) дозволив досліджувати, як через мову конструюється соціальна реальність. Праці Н. Ферклафа та Т. ван Дейка вивели ці дослідження на рівень аналізу політичних та медійних комунікацій. Важливим аспектом є поняття «епістеми» (за Фуко) — системи знань певної епохи, що визначає структуру текстів.

Сучасні тенденції, представлені іменами Дж. Батлер та Р. Барта, вказують на те, що дискурс і текст активно конструюють ідентичності (гендерні, культурні). Останнім часом вагому роль відіграє корпусний аналіз, що дозволяє досліджувати великі масиви текстів для виявлення закономірностей соціокультурних змін. Основним завданням сучасних досліджень є проаналізувати взаємозв'язок та відмінності між дискурсом і текстом як механізмами організації знання та ідеології, а також визначити роль дискурс-аналізу в дослідженні процесів соціокультурної трансформації.

Дискурс є центральним поняттям комунікативно-когнітивної парадигми, проте єдиного канонічного визначення не існує через його міждисциплінарність. Перше лінгвістичне визначення запропонував З. Харріс (1952), розуміючи дискурс суто структуралістськи — як послідовність речень, пов'язаних між собою [8, с. 30]. Корінна трансформація відбулася під час «постструктуралістського повороту», що спирався на теорію мовних ігор Л. Вітгенштейна; теорію комунікативної дії Ю. Хабермаса; теорію мовленнєвих актів Дж. Остіна та Дж. Серла; жанрову теорію М. Бахтіна [2, с. 6-10].

В німецькій традиції (К. Ерліх, Дж. Ребайн) дискурс часто ототожнюють з усними формами мовлення (функціональна прагматика) [3, с. 203]. Водночас у філософському аспекті (П. Зіма, Г. Фінк-Ейтель) дискурс виступає як «мовне наповнення» епістеми [10, с. 39; 5, с. 57].

У науці склалося три основні підходи до співвідношення цих понять: 1) ототожнення: Характерне для англо- та франкомовного середовища, де *discourse* і *text* часто вживаються як синоніми; 2) розмежування за формою: Дискурс — це усне спілкування (діалог, розмова), текст — письмовий продукт; 3) розмежування за рівнем абстракції: Дискурс — це віртуальний корпус текстів на певну тему («інтертекстуальна розмова»), а текст — одиничний фрагмент цього дискурсу.

Стефан Хабшайд зазначає, що тексти існують у «текстових мережах». Суспільство через дискурси виробляє знання, які мають матеріальні наслідки та консолідує владні відносини. Розуміння суспільства можливе лише через

аналіз дискурсів, що базуються на конкретних текстах [7, с. 71]. Для уникнення термінологічної плутанини слід розрізняти чотири підходи (за С. Хабшайдом): 1) Лінгвістичний: Дискурс як одиниця вище рівня речення (синонім аналізу тексту); 2) Прагматичний: Дискурс як усна взаємодія в реальному часі (включаючи жести, міміку, інтонацію); 3) Філософський: Дискурс як раціональна аргументація щодо спірних тем (ідеал Хабермаса); 4) Соціокультурний (фукоянський): Дискурс як історично зумовлена система висловлювань, що формує суспільні знання та владу.

У сучасному «суспільстві знань» дискурс-аналіз спирається на конструктивістську парадигму: мова не просто відображає світ, вона його створює. Н. Фейрклоу виділяє два типи влади: 1) влада в дискурсі: безпосередній контроль у ситуаціях спілкування (наприклад, у суді чи школі); 2) влада за дискурсом: приховані ідеології та конвенції, що формують ієрархії поза усвідомленням учасників [4, с. 36-56].

Згідно з Торстеном Зандером, тексти — це «конденсовані дискурси». Жодна комунікативна мета не може бути досягнута через текст, якщо вона не закладена в ширшому дискурсі [9, с. 231]. Французька школа (Д. Менгено) додає, що ми завжди маємо справу з текстами певних жанрів, які є формою реалізації дискурсу.

Отже, дискурс і текст є об'єктними конструкціями, що відображають різні грані мовної реальності. Дискурс — це динамічний процес, соціокультурна мережа та епістеміологічне поле. Текст — це стабільний продукт, конкретна реалізація дискурсивних практик.

Сьогодні аналіз дискурсу виходить за межі лінгвістики, стаючи інструментом критичного аналізу суспільства. Він дозволяє зрозуміти, як знання трансформується у владу і як текстові структури відображають глибинні соціокультурні зміни. Взаємодія цих понять є ключем до розуміння того, як мова формує соціальну реальність у координатах «знання — влада — комунікація».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бугайчук О. В. Дискурс і текст: взаємозв'язок та відмінності. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. Кропивницький: Видавничий дім «Гельветика», 2025. Вип. 1 (212). С. 76-83.
2. Piroshnikov A. Expressivität des deutschen politischen Diskurses. Mittel, Faktoren, Gesetzmäßigkeiten (*Sprache – Politik – Gesellschaft, Bd. 13*). Hempen Verlag, Bremen, 2014. 277 S.
3. Ehrlich, K. Diskurs und Konversation. Einleitung / K. Ehrlich // *Sprachwissenschaft: ein Reader*; Hrsg. von L. Hoffmann. – 2., verbesserte Aufl. – Berlin; New York : de Gruyter, 2000. S. 203-210.
4. Fairclough, N. *Language and power*. 2. Auflage. Harlow : Longman, 2001. 226 p.
5. Fink-Eitel, H. Foucault zur Einführung. Hamburg : Junius. 2.Aufl. 1992. 146 S.
6. Foucault, M. *L'Archéologie du savoir*, Paris: Gallimard. [dt. Archäologie des Wissens, Ulrich Köppen (transl.), Frankfurt am Main : Suhrkamp 1973]. 254 S.
7. Habscheid, S. *Text und Diskurs* / Stephan Habscheid. Paderborn : Wilhelm Fink GmbH & Co. Verlags-KG, 2009. 122 S.
8. Harris, Zellig S. Discourse Analysis. – *In : Language* 28, 1952. S. 1-30.
9. Sander, T. *Redesequenzen. Untersuchungen zur Grammatik von Diskursen und Texten*. Paderborn, Germany : mentis Verlag, 2002. 323 S.
10. Zima, P. V. *Diskurs und Macht. Einführung in die herrschaftskritische Erzähltheorie*. UTB Stuttgart, 2022. 314 S.